@memargold

باغ مصری، حس زیبایی نظم

نگاهی به نقشه باغ سنوفر، قدیمی‌ترین سند باغسازی

راضیه هورشناس/کارشناس ارشد معماری منظر
r_hourshenas@yahoo.com

باغ‌ها در مصر باستان ازشروع تاریخ کشاورزی در این سرزمین و در حاشیه بیابان، جایی که پوشش گیاهی کم و پراکنده است، به وجود می‌آیند. بنابراین تمام باغ‌ها به صورتی مصنوع و به دست انسان به وجود آمدند. از آن پس ایده‌های طراحی باغ مصری مورد برداشت دیگر تمدن‌های عظیم قرارگرفته است. «باغ سنوفر» عنوان قدیمی‌ترین پلان ترسیمی در تاریخ معماری منظر جهان را در کارنامه باغ مصری به ثبت رسانیده است. این باغ از نظر هندسه خاص و تقارن در پلان موردتوجه قرارگرفته‌است.

واژگان کلیدی : مصر باستان، تاریخ باغسازی، باغ سنوفر، پلان، هندسه، تقارن.

۱. تصویری از سنوفر – مقبره سنوفر

مقدمه

در طول تاریخ باغ‌های اولیه تنها جهت رفع نیازهای ابتدایی زندگی چون تأمین فراورده‌های گیاهی به وجود آمدند. اما با ظهور تمدن‌های بزرگ، طبقات بالای اجتماع، باغ‌ها را برای ایجاد لذت و فراغت دنیوی و یا اهداف معنوی احداث می‌کردند. تمدن مصر باستان، تاریخ ۶۰۰۰ ساله‌ای از باغداری توسعه‌یافته و بی‌نظیر را در اقلیمی خشک و سوزان آشکار می‌کند. در دره نیل حدود ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ سال قبل از میلاد اولین حکومت‌ها به وجود آمدند، اولین اهرام ساخته شدند و تکنولوژی بسیار پیشرفته‌ای از باغداری شکل گرفت. مصریان، قدیمی‌ترین سند موجود در جهان از هنر باغسازی و طراحی منظر را در تاریخ خود به ثبت رسانیدند. این تمدن به عنوان منشأ تکنولوژی باغداری و کشاورزی جهان غرب نیز مطرح است.

معرفی

باغ سنوفر (Sennufer's Garden)که از آن با نام باغ «آمن‌حوتب» نیز یاد می‌شود، متعلق به یکی از فرمانروایان محبوب مصری به نام سنوفر بوده است.(تصویر شماره ۱) سنوفر در ۱۴۰۰ سال قبل از میلاد می‌زیسته است و در زمان آمن‌حوتب دوم (فرعون سلسله هجدهم مصر) به عنوان فرمانروای شهر تبس، ناظر باغ، معبد و انبارهای آمون (یکی از خدایان شهر تبس) حکومت می‌کرده است. (Nicholson, 2003). سنوفر که احتمالاً خود شخصاً این باغ را طراحی کرده است آن را در فاصله‌ای نزدیک به معبد کرنک و درساحل غربی رود نیل در تبس احداث کرده است (sennufer the tomb of vines 2010).

تصویر شماره۲ قدیمی‌ترین پلان ترسیم‌شده از باغ‌های

۲. دیوارغربی مقبره سنوفر(۹۶TT)- پلان ترسیم شده از باغ سنوفر

@memargold

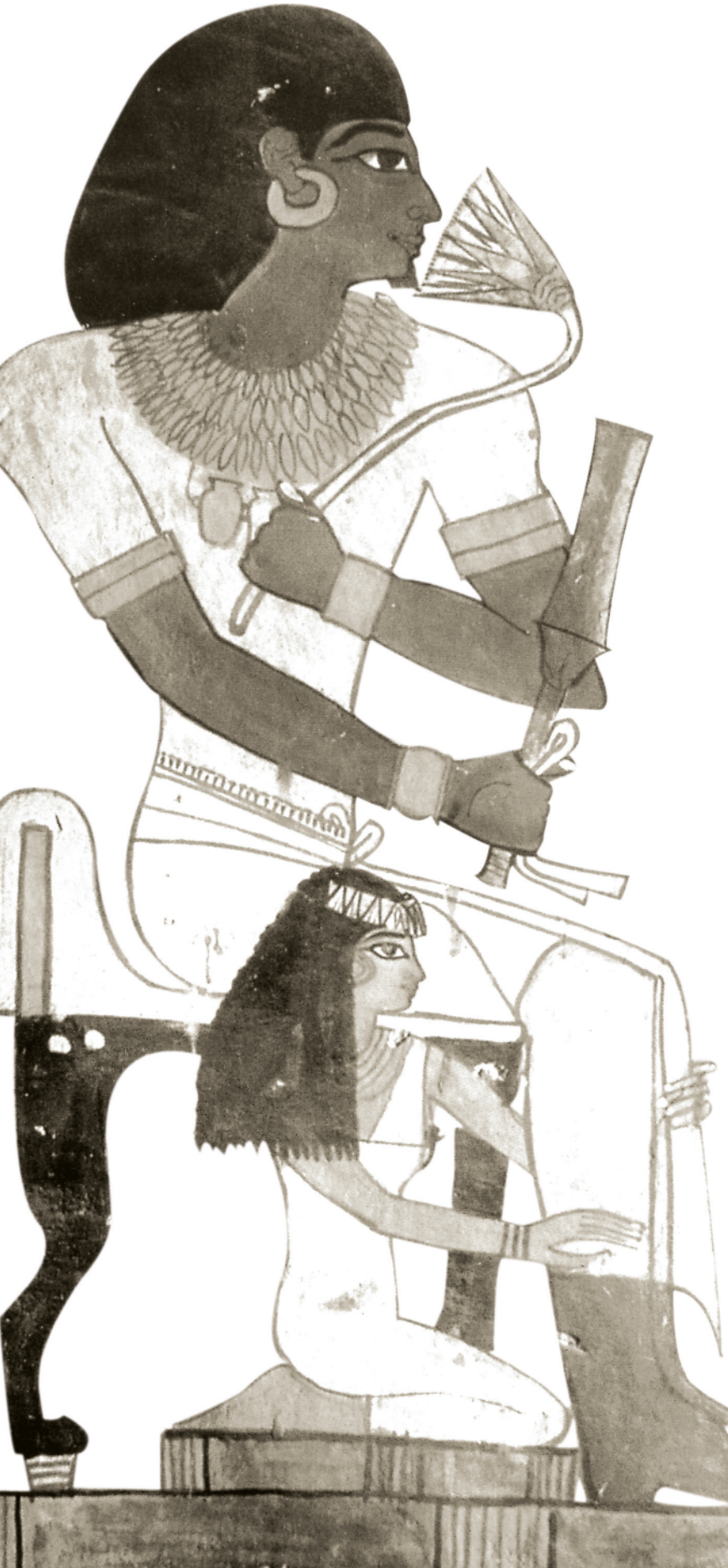

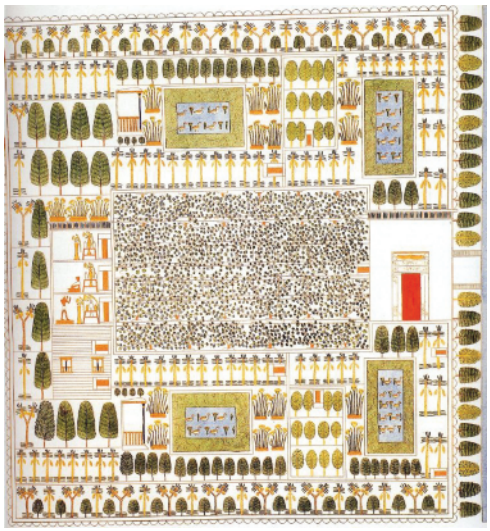

۳. پلان باغ سنوفر

مصری اســت که جزئیات حیرت‌انگیزی از کوشــک‌ها، آلاچیق‌ها، تاکســتان‌ها، حوض‌های تزئینــی و درختان میوه را ارائه می‌کند و می‌توان گفت پلان معبد آمن‌حوتب شرح کاملی از یک ویلا است (Turner, 2010). ایــن تصویر بر دیوار غربی معبد ســنوفر(معبد شــماره۹۶ TT- که به معبد تاک‌های انگور نیز شــهرت دارد) در ســاحل غربی نیل ترسیم شده بوده اما هم‌اکنون کاملاً از بین‌رفته است و بازسازی آن نیز غیرممکن به نظر می‌آید.

خوشــبختانه کپی دقیقی (تصویر شــماره۴) در قرن ۱۹ توسط راســلینی(Rosselini) از تصویر آسیب‌دیده برداشت شده است و نکات بســیاری در ارتباط با هنر باغ‌ســازی مصریان از مطالعه آن یافت می‌شــود. فهم این پلان مصری به آســانی و بدون در اختیار

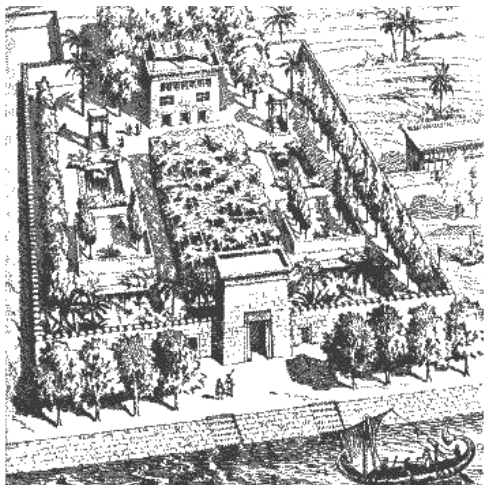

۴. پلان باغ سنوفر- ترسیم در قرن ۱۹ توسط راسلینی(Rosselini)

داشــتن اطلاعات کافی صورت نمی‌پذیرد، چراکه هنرمند ســعی داشته است تا تمامی عناصر خوشایند و باارزشی را که مورد نظرش قرار گرفته اســت، در یک تصویر به طــور همزمان به نمایــش بگذارد و

@memargold

همیـــن امر وی را مجبور به اســـتفاده از پرســـپکتیوی کم‌ارزش و نامعقول کرده اســـت. در این پلان، تمامی ســـایت اطراف عمارت نماهـــای روبرو و پشـــتی و هر آنچه کـــه در درون، بیرون و اطراف باغ می‌روید، همزمان دیده شـــده اســـت. علاوه برآن، تصویر طبق مقیاس نیزکشیده نشده است. (Smaller gardens, 2010).

شرح مفاهیم پلان و عناصر باغ

از آنجاکه معماری و هنر مصر باستان، به شدت تحت تأثیر اعتقادات آنها به جهان پس از مرگ اســـت، بررســـی تأثیر این امر در پلان باغ سنوفر، گامی مؤثر در شناخت مبانی باغ‌سازی مصر است.

مصریان باســـتان، شرق نیل را ســـرزمین زندگان و غرب نیل را سرزمین مردگان می‌نامیدند. باغ آمن حوتب در غرب نیل احداث شـــده اســـت و این امر بر مذهبی‌بودن آن تأکید دارد. ورودی باغ از ســـمت راست پلان است و از شـــرق به غرب صورت می‌پذیرد، این امر حرکت از دنیای شـــرق به دنیای غـــرب را تداعی می‌کند (Lambert, 2010)، سفری از دنیای مادی به جهان پیچیده مابعد آن. فراعنه اعتقاد داشتند که ارواح ایشان پس از مرگ در باغ‌های بهشـــت‌گونه به گردش می‌پردازند، به همین دلیل گذر از روی آب (در ابتـــدای ورود بـــه باغ) تجلی عبور از مرزهـــای میان فیزیک و متافیزیک و مقدمه رسیدن به بهشت غایی است. در نتیجه، آب در باغ‌هـــای مصری به صورت کانال‌ها و یا دریاچه‌های مقدس همواره مورد احترام بوده است. (Dunn, 2010).

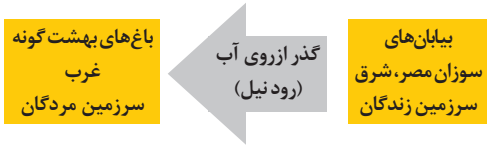

تشریح مبانی نظری سلسله مراتب ورود

بازدیدکننده تحت تأثیر ابعاد بزرگ سردر ورودی دچار شگفتی می‌شـــود، اما مســـیر آبی که از نیل منشـــعب می‌شود و در خلاف جهت ورودی قرارگرفته اســـت مانع رسیدن او به آن می‌شود. گذر از روی کانال آب به‌وســـیله قایق‌هایی انجام می‌شده است که تنها وسیله رســـیدن بازدیدکنندگان به باغ بوده است چراکه گرداگرد باغ به‌وســـیله دیوارهـــای عظیمـــی از آجرهای خشـــتی (با نمای کاشـــی‌کاری) محصور بوده است. (Breasted,1919) و بدین‌گونه محافظت از باغ با کانال آب و دیوارهای اطراف انجام گرفته اســـت. دیوارها مانند حلقه‌ای که باغ را در درون خود نگاه می‌داشت مانع ارتباط باغ با بیابان‌های خشـــک اطراف، نفوذ بادهای داغ به درون و دفاعی در برابر هجوم سیل سالانه نیل در فصل تابستان می‌شد. بر این اســـاس کانال آب، برحس انزوای کاملی که باغ نســـبت به اطراف خود دارد، می‌افزاید. وجود ردیف درختان در ابتدای ورودی باغ و در امتداد دیوارخارجی مســـیر سایه‌داری را ایجادکرده است که به میهمانان مواجهه با باغی سرسبز را نوید می‌دهد. (Ancient Egyptian Gardens and Garden Living, 2010).

سردر، فضای ورودی باغ

بدون شک، هنرمند سعی داشته است تا صاحب باغ را در نظر میهمانان فردی متمول نشـــان دهد، چراکه به شـــدت بر زیبایی و عظمت ورودی تأکید داشـــته است.کتیبه‌ای در حاشیه بالایی این ســـردرعظیم وجود دارد که یادآور نام آمن حوتب است. در قسمت بالای کتیبه ســـمبل بالدار بزرگی قرارگرفته اســـت. ورود به باغ از میان یک درب عظیم یا یکی از دو دریچه کوچک اطراف آن انجام می‌گیرد. این درها تنها شکاف موجود در نما هستند. اتاق پذیرش بخشی از عمارت سردر است و با ایجاد سلسله مراتب فضایی، مانع ورود بازدیدکنندگانی می‌شـــود که اجـــازه ورود به عمارت اصلی و باغ را نداشتند. این مکان به صورت مخفی و دور از مسیر دیدهای اصلـــی قرار گرفته اســـت. اتاقک نگهبانی نیـــز در این مکان جای داشته است.

تاکستان، فضای میانی باغ

بازدیدکننـــده به دنبال گذر از ورودی به فضای میانی وســـیعی وارد می‌شـــود. این حیاط، حد فاصل ورودی و کوشـــک به وسیله ســـایبان‌هایی از تاک‌های انگور(تاکســـتان) پوشـــیده شده است. مانند آنچه هنرمند بر ســـطح زیرین ســـقف مقبره تدفینی سنوفر کشیده است.(تصویر شماره۵) که نسبت به اطراف خود در مقیاس بســـیار وسیع‌تری نشان داده شده اســـت. از این مسیر مستقیم به سمت کوشک، دو مسیر دیگر منشعب می‌شود که ما را به راه‌های سایه‌دار و ایوان‌مانند و در مجاورت باغچه‌های گل می‌رساند.

۵. نقاشی زیرسقف مقبره تدفینی سنوفر از تاکستان

در کنار تاکستان، دو آلاچیق گشوده، کوچک و بسیار جذاب با باغچه‌هایی از گل‌های تزئینی در کنارخود و سایبان‌هایی از گل‌های نیلوفر وجود دارد. آلاچیق‌ها، قوس‌دار و بر دو اســـتخر مســـتطیلی کوچک مشـــرف بوده و بام شـــیب‌دار آنها به وسیله تیرهایی مهار می‌شـــده است. در نقشه موجود چهار استخر را درون باغ مشاهده می‌کنیم.(تصویر شماره۶) دو استخر دیگر، همانند، اما در محوری

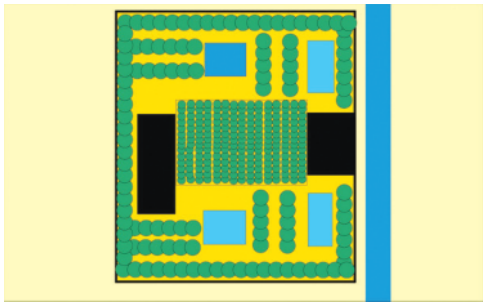

۶. محدوده پوشش گیاهی در باغ دو استخر عمودی و دو استخر افقی

@memargold

خـلاف جهت دو اســتخر قبلی و در تبعیــت از جهت کرت بندی هســتند. این دو، در فاصله‌ای نزدیک‌تر بــه ورودی قرار گرفته‌اند. اســتخرها به وســیله چمن‌های سرســبز و گل‌های پاپیروس در کناره‌هــا احاطه شــده‌اند. گل‌های لوتوس بــر روی آب معلقند و مرغابیان در آن شــنا می‌کنند. (تصویر شــماره۷) بی‌گمان وجود چنیــن فضایی، بهترین نوع از باغ را به وجود می‌آورد که مصریان در شرایط سخت اقلیم گرم و سوزان آن را آرزو می‌کردند.

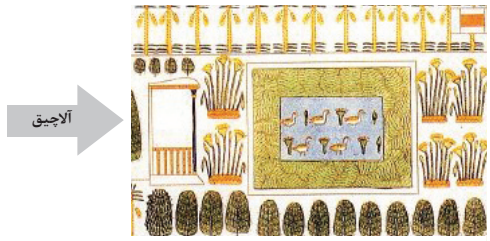

۷. نمای آلاچیق در کنار پلان استخر

کوشک، فضای پایانی باغ

در انتهــای مســیر مســتقیم از میان حیاط سایه‌دار، کوشــک اصلی باغ قرار دارد. عمارتی که احتمالاً یک طبقه بوده اســت و همان‌طور که در قســمت پایینی شکل نشــان داده شده اســت، دو درب ورودی، در نما وجود دارد. این تصویر آجرکاری روی دیوار خارجی و دو پنجره با ستون‌های مرکزی بر روی آن، نشان می‌دهد سه اتاقی که بالای این در نشان داده شده است، احتمالاً در قسمت عقب عمارت مکان‌یابی شده و یکی پشت دیگری جای گرفته است. (R. H. Wilkinson ,June 2000).

۸. نمایش عمارت کوشک در ترکیبی از پلان و نما

پلان کاشت

تمام باغ به وسیله درختان اقاقیا و انواع نخل که در خطوطی متقارن کاشــت شده‌اند، به صورت متقاطع تقسیم‌بندی شده است. تأکید بر این نوع تقارن ســخت‌گیرانه به عنوان مثال در تقسیمات هشت‌تایی کرت‌بندی به وســیله پرچین‌ها نیز نشان داده می‌شود. بدین صورت کــه کرت‌ها فقط اندازه متفاوتی با یکدیگــر دارند و کاملاً قرینه‌اند و همچنان تاکستان بزرگ‌ترین کرت باغ است. (Wilkinson ,1998).

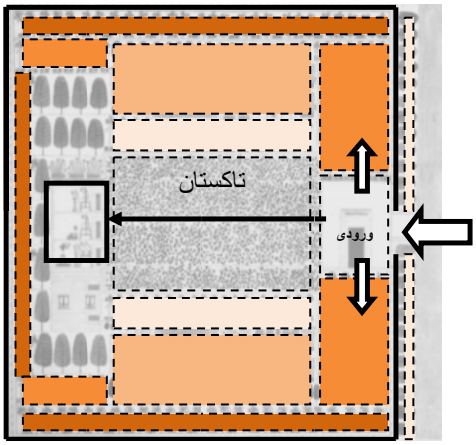

۹. تقارن و تنوع در پلان کاشت باغ مصری

نتیجه‌گیری

آنچه از تحلیل عناصر اصلی پلان باغ سنوفر در می‌یابیم، بدین قرار است:

۱ زمین مربع شکلی که به وسیله دیواری رفیع در اطراف آن محصور شده است.

۲ کوشکی که با دقت بی‌نظیری توسط درختان سایه‌دار و استخرهایی روح‌افزا احاطه شده است.

۳ تاکستانی در فضای میانی با گونه‌های مختلف درختان در مسیرهای اطراف آن، قرار دارد.

۴ اگر به درســتی به ســاختار این باغ مصری نظر کنیم، مشاهده پلان زیبا و منظم آن، رعایت تنوع و تناوب عالی در استفاده از گیاهان متنوع که محتاطانه و با آینده‌نگری کاشــته شده‌اند، اشکال برازنده استخرها و جایگیری مدبرانه کوشک در باغ، ما را به درک شگفت‌آوری از شکل‌گیری باغ مصری در بســتر پیشرفته‌ای از توسعه در ســال‌های آغازین تاریخ می‌رساند (Gothein, 1927). باغ در مصر باستان با ریتم، تقارن و ترکیب خوشایندی از ســودمندی و زیبایی جاودانه می‌شود. باغ مصری بیانگر شــادی حاصل از ارتباطی آرامش بخش با طبیعت و دریافت احســاس زیبایی در نظم است که گونه‌ای از رضایتمندی را همراه با امید و تلاش بــرای زمان‌های پس از خــود به جای می‌گذارد. علاوه بر آن شــاخصه خوشــایند دیگر و شاهدی بر برتری کامل باغ مصری توجه به این نکته اســت که تمام کوشــک‌ها و عمارت‌ها در مرتبه ثانوی نسبت به عناصر باغ‌سازی قرار دارند و به نوعی تحت تأثیر باغ قرار گرفته‌اند.

باغ ســنوفر هم‌اکنون با پروژه‌ای تحت عنوان (بازسازی قدیمی‌ترین باغ طراحی شده جهان) در حال بازیابی حیات مجدد خود است. این پروژه که توجه جهانی را به خود معطوف کرده اســت، گامی در جهت معرفی قدیمی‌ترین باغ دل‌انگیز جهان اســت که قدمت فرهنگ کشــاورزی و باغ‌سازی مصر باستان را به جهانیان یادآوری می‌کند.

منابع تصاویر

- Marie.R&Hagen. R(1999) ***L'EGYPTE***,Taschen, Printed in Italy.
- www.gardenvisit.com
- www.osirisnet.net

منابع

- Breasted, James Henry (1919) ***Survey of the Ancient World***. Boston: Ginn and Company.
- Gothein, M_L (1927) ***history garden art design***. Vol. small egyptian gardens. london: Hacker Art Books; Facsimile edition edition.
- Nicholson, Ian Shaw & Paul (2003) ***The Dictionary of Ancient Egypt***. Harry N. Abrams.
- Wilkinson, Alix (1998) ***The garden in ancient Egypt***. London: Rubicon Press.
- Wilkinson, Richard H (June 2000) ***The complete temples of ancient Egypt.*** New York: Thames & Hudson; 1St Edition edition.
- Lambert, Tim. ***A Brief History of Gardening***. www.localhistories.org
- A Little Something on Gardens in Ancient Egypt. 2010. www.philae.nu
- Ancient Egyptian Gardens and Garden Living. http://oaks.nvg.org
- Dunn, Jimmy. The Gardens and Ponds of Ancient Egypt. www.touregypt.net
- House and Garden. 2010. www.reshafim.org.il
- Janick, Jules. Ancient Egyptian Agriculture and the Origins of Horticulture. www.reshafim.org.il
- Turner, Tom. Re-creation of the world's oldest garden design in Egypt. 2010. www.gardenvisit.com
- Smaller gardens . 2010. www.gardenvisit.com